САНА ОЛОХ

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 90 (7319) ● 1992 сыл. От ыйын 28 күнэ. Оптуорунньук ● Сыманата 80 харчы

Оройуон хаһаайыстыбаларыгар сүөһү аһылыгын бэлэмнээһин от ыйын 27 күнүнээҕи сводката

Хаһаайыстыбалар	үлэлиир күнү аксаана	ол иһигэр совхоз үлэһитэ	звено аксаана	охсуу (гектар)	кэбиллиэ (тонна)	сиилэс (тонна)
Субуруускай	59	53	5	300	8	—
Эрилик Эристиин	255	230	23	2320	265	—
«Мутудай»	102	90	11	1087	218	—
«Бахсы»	106	96	10	560	174	—
Хатылы	70	—	6	500	50	—
Арылаах	20	—	2	140	24	—
Мырыла	44	—	5	100	—	—
«Мыылаабыт»	39	—	7	300	128	—
«Дьулурдаа»	—	—	—	—	—	—
Баһылай хаһаайыстыбата	233	—	17	650	—	—
Оройуон үрдүнэн	928	469	86	5957	920	—

ХОС БЫҺААРЫЫ: Субуруускай аатынан совхоз Мырыла, «Дьулурдаа» коллективнай предприятиелэрэ уонна Одьулуун баһылай хаһаайыстыбатын ассоциацията даннайдары түһэрбэтилэр. Ол иһигэр Субуруускай аатынан совхоз аспыт даннайа уларыйбата.

Статистика оройуонваҕы отдела.

Оттоохүн-92

БЫҺАҒАС БЫЛААН ЭБЭЭҺИНЭСТЭЭБЭТ

Хатылылар быйыл хаһаайыннааһын саҥа структуратынан — коллективнай предприятиелэрэннэ бардылар. Онон рабочайдар сирэ, сүөһүгэ, атын да хамсаабат, эргиирэ сылдьар баайдарыгар ахтарбыт баайдарынай кыттыһан уопсай үлэлээһини ордордулар.

Предприятие сүрүн баайын—сүөһүтүн хайдах туох киэргэр былааннаабыт? От ыаллан оттоммотоҕуна, онтук дьиксиини маннык баар, аны күһүн тоҕо сүөһүлээх кыстыкка киирэ-тэрэй? Сарбыллар түбэлэтигэр саҥа предприятие үүттэн-эттэн тутулуктаах онтон хамнас аахсар рабочайдара хайдах дьылҕалаҥахтарай?

Билигинэ предприятие баар сүөһүтүгэр аһылыгы бэлэмнээһинигэ рабочай былаан оногостон үлэ барыы хайысханан ыытыллар курдук. Ол эрээри онтон уонна үлэ-хамнас тэрээһиниттэн астыммат буолуу быһыыта-майгыта бытыылыыр.

—Хайдах-туох оттоонмастаан дьаһанарбытын билбэккэ бардым. Сируот мээнэ бас баттах түнэтилэн ходуһа улаханнык кыараата. Урутаан звенолары буолбакка онтук-маннык дьону сирдэтиллэр. Бэйэбит олохтоохторбутүгэр да буолбатах, оройуонтан сылдьар дьоннго сири урут биэрдилэр, —диэн соньуйар 74 саастаах Ф. Е. Попов кырдьаҕас.

Кини пайдаах юһи сиэриэн 10 гектар сирдээх. Онтун «урут да үммэт дойдуттан» аҕар. Мунутаан икки тоннаны ыларга суоттанар. Оттон иитиллиэхтэн сыл таһаарарыгар бирэ 6 тонна от ааҕатын этэр. Кырдьаҕас оройуон салаталарын үрдүк аатыгар да мөҥүттэр. Техниканан, самоходка охсоордуттан, мунньардарыгар хааччыйбатахтарын ахтар. «Илии хотуурдуттан төһөнү оттуонуй» диэн уопсай дьыалаҕа ылдьан ылар. Ханнытын да иһин, мунар-тэнэр сананнарын үлэтэр. Итиннэ сорох-сороҕо олохтооҕор тахсар. «1000—1300 тонна да диэн букатын кыра былаан. Иннинэ аны эбии толоҕуруо тардан-тардан бирэ 400 тоннатын да биэрдэххэ, баар общественнай сүөһүнү барытын сыл таһаарар кыаллыбат. Оттоохүн былаана олох олоҕо суох», —диэр агроном үөрэхтээх, бу отделениеҕа хаһыс да сылын управляющайынан үлэлээн ылбыт П. В. Пудов. Кини оссо дьиксинэрдээх. Ол эбэтэр быйылгы эбии толобуор бырыһыана улаханнык көрүллүбүт. Холобур, аспыт сылларга механизированнай звенолларга отунан эбии толобуор 7 бырыһыаннаах үрдээбэт эбит буоллаҕына, быйыл иккі 15 бырыһыаныгар быһыллыбыт. Келе-илии звенотуттан 12 оннуттан 20 бырыһыан буолбут. Илиилэн оттооччуларга биэс бырыһыаныгар эмиэ үрдэтиллэн көрүллүбүт. Оттон былаана таһыгар оттоммут оттон 50 бырыһыан диэн. Итиччэтигэр общественнай сүөһүгэ хаалара да диэн букатын аччыан себүн тоҕоҕолоон ыйар.

Предприятие билитин үлэлиэхтээх алта звенотун барытын окко киллэрдэ. Онтон иккиэрдэн, барыларын былаана холбоон 1080 тоннаны тиэрдиллибит. Саамай улахан былаанналаах Н. Н. Кривошиикин толору механизациялаах звенота эбит. Звено 8 киһилээх. 350 тоннаны оттуохтаах. Сүрүн маршруттара Уеһа Таатта, Улуу Сыһыы, Туой уонна Туолума сорбото. Иккис улахан звенолара С. Н. Захаровтаах. Кинилэр 16 киһи буолан 250 тоннаны огоруохтаахтар. Бу сүрүннээн Туолуманан маршруттанар звено Н. И. Иустиновтаах уонна Е. Ф. Поповтаах туһаанныыннан 160—180 тонна сорудахтаахтар. Бу звенолар бары дойдуга оттууллар. Амма уигуор Нохуга Е. С. Данилов салайар звенота барыахтааҕын күһүөрү ыларга суоттанар. Билигин эмиэ итэ Туолумаҕа оттоохүнү саҕалаата. Олору тэҥэ бу калин Ордженикидзевскай оройуонтар Тинт арыыга бирэ звенону тэрийэн ыыттылар. Олоро 60 тонна былаанналаах бардылар.

Маныаха бирэ саҥатар тоҕоостоох. Кеһэн оттооччулар ханнытын да иһин миэстэттэн ылыллыбаты ситэриннэргэ тэриллэн бардылар. Анал усулуобуйалар көрүллэлэр, эбэх күүс тардыллар. Онон даҕаны юнилэргэ эрэл улахана суктэриллэр. Ол да иһин былаан да ботуччу соҕус көрүллэрэ наада эбэ. Холобур, үгүс хаһаайыстыбалар ыраата 10—200 тоннаттан итэҕэйэ суохха суоттаан ыыталаатылар. Оттон манна ити 60—80 тоннаттан үрдээбэтэх. Иккиһиэн, дойдуга кураанаатыбыт диэн билиэр эрээри ити 350 тоннаҕа тиийэ оттоторго эрэнгэдийэллэр. Чахчыта, ойдоммет. Аны предприятие директора В. В. Ершов миэстэттэн былаанналаах от 30—35 бырыһыана эрэ ылыа диэн сабаҕалыыр. Оттоотугар туохтарын эрэнэллэр?

Кырдьык, оттоохүнү таһынан, 500 тонна сиилэһи 300 тонна туорахтаах культуралары ыларга былаанналаахтар. Олорго эбии 100 тонна соломону эбиннэхтэрэ, 200 тонна комбикормнаахтар. Ол да гыннар сүрүн аһылык—от букатын кыраымчык буолсу. Билигинэ, ити былааннарынан даҕаны оннук.

Түмүктээн эттэххэ, атын тэрээһиннэргэ охтубакка, чопчу былаан, сорудах туһунан эрэ кэпсэтистибит. Аны урукку курдук үөһэттэн, тастан ороохуу, ордук былаанна, суох буолла эрээри, баар чахчыларга сыана биэрэр, муус сатаатар, атыттары кытта дьүөрэ тутан тэҥнэбили оногорор баа буолбатах. Оттон онтук санааттан салайтардахха, хатылылар дьаһаныылара биһигини да астыннарбата. Быһаҕас былаан кими да эбээһинэстээбэт. Ол кырдьык.

С. СМИРНИКОВА.

Сайылык—өлгөм үүт туоната

БЫТАРХАЙЫ ААХСЫБАТАХХА

Мээндийэ алаастан чугас сытар Өтөх Алааска быйыл сайыҥыттан электродойка тыаһа ыраахтан ньирийэн иһиллэр буолбут. Манна Толөй отделениетын үс сайылыгыттан бирдэстэрэ олохсуйбут. Тутуунан дьарыктанар олохтоох «Толөй» кооператив 4 квартиралаах сарайы тутан биэрбит. Сарай иһэ ким-куоп: сүүсчэкэ ыраах холкутук турар.

Сайылыкка 5 ыанньыксыт үлэлиир. Уоппускаларын ылбыт олохтоох ыанньыксыттары СГУ математическай факультетын «Туйаара» диэн студенческай тутар этэрээттэн сайаалканан кэлбит студент ыччыттар солбуйоллар эбит. Манна үйэлэр, икки дьүөгэлэрэ Оҕус Бас сайылыктар үлэлии хаалбыттар. Бу ый 10 күнүттэн кэлэр ый 20 күнүгэр диэри үлэлиир болдьохтоохтор. Онон онуоха-маныаха диэри үлэһит ылиниэн хааччыллыы баар курдук.

Өтөх Алааска 96 ынах ыанарыттан күнүгэ ортотунан 8.тыы кг ыыллар эбит. Мунутаан 9 кг тиэрдэ сылдьыбыттар. Итиннэ ыанньыксыттар «ынахтар режимнэрэ кэһиллибитинэн» быһааралларын. Ол «кэһиллиин» маныыһыт уол Гоша Чепалов тылыттан иһиттэххэ, чугаһынан мэччираҥ суох буолан олус ыраатыбыттан тахсар үһү. Маннан күһүн ыамнга да хомуллан кэда ыамнга хомуллан кэлиэхтэриэр диэн саарбахтыыр. Билиннитэ ыаннта ыаллар. Ыһыллан хаалбыт сүөһүнү хомуларга маныыһыт уол аттаах буоларэ хайаан да наада.

Сүөһү бириигадыирэ Н. К. Максимов этэриинэн, отделениеҕа миинилэр колуллар 9 ат баарыттан үчүгэйдэрин талан онко ылбыттар. Онон 3 сайылык тухары бирэ да маныыһыт ата суох сылдьар. Билэ «этэрбэс тигээччи этэрбэһэ суоҕар дылы», Мутудай тоҕо «сылгы завода» диэн аатталарый—оското ааҕыллыах бостуугун атынан хааччыйар ыаҕа суох буоллаҕына. Маныыһыт Гоша Чепалов: «Түүн 12 часка баран баран сарсыарда 6 часка хомуйан аҕалабыт», —диэр. Мин сылдьыыбар Гоша хамнас ааҕарыгар бостууктаспыт доҕор уола дьиэтигэр барбыт этэ тоннубэтти.

Өтөх Алаһаныттан тахсан чараас тумул тыаны эргийэ көттөххө, Уҥуохтар диэн алааска эмиэ сайылык баар. Саҥа сайылык тутуллуон иннинэ отделение ыанар ынаҕын аҥара манна турбут. Билигин бирэ эрэ ыанньыксыт ыыр сүөһүтэ баар. Кэргэннии Дария Потапова уонна Владимир Захаров 20 ньирэйи, 20 ынаҕы көрөллөр-иэтэллэр. Владимир бостуун оруолун толорор. Кини сүөһүлэрэ ыраанпаттар эбит. Итэ сатабылтан, үөрүйэхтэн буолара мөккүөрэ суох. Дария ынахтарын күнигэ үстэ ыыр. Бирэ ынахтан ортотунан 11—12 кг үүт ылар. Кинилэр күнүскүлүүр буоллахтарына, атыттар иннитэ ыыллар. Онон үүт таһар массыына сарсыарда уонна киэһэ хойут кэлэн барар эбит. Күнүс ыаммыт үүт ол түмүгэр дьүдэйэрэ биллэр. Үлэнэн кэлбит үрүт илгэ таах хаалара саныахха сүрэ бэрт.

Оҕус Баһылар ыанньыксыттар кирдээх уулу иһэллэрин, Өтөх Алааска килиэптэрэ кыайан аҕалыллыбатын аҕыстахха, бытархай итэҕэс хаһан да буоларыныы хааһахтан хостуурдуу тахса туруубу. Саатар, онон, хаһаайыстыба салайаччылара маныыһыкка ат биэрэллэрэ уонна үүт таһыытын боппуруоһун быһааралларо буоллар диэн баҕа саналаах бу кылгас бэлиитээһиммин түмүктүү бүн.

В. НИКИФОРОВ.

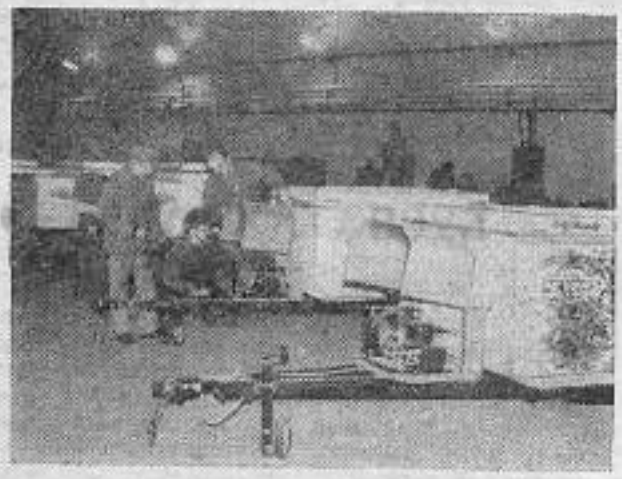

Латвия. Рига иннинэ биллэр государственнай предприятиелара — «Р Э З» уонна «Компрессор» «Солярис» обществоны кытта кыттыһан легковой автомашиналарга анаан туттарга табаҕыстаах прицеп-рефрижераторлары оногорон таһаарыыны саҕалаатылар. Ити саҥа оборудованиелар аһылык бородуукталарын, араас оҕуруот астарын, отонноору харайыыга уонна таһыыга олус табыгастаахтар. Саҥа оногуок баһыынай (фермерскай) хаһаайыстыбалар туһанылларыгар аналлаах. Бу дьоҕус оногуокка наадыйыы элбэх.

Снимокка: прицептэр наадыйааччыларга бараргa бэлэм туроллар.

В. Лисицын фотота. (ЛЕТА—ССТА).

Идэҕэ туһаайыы

ДЬОКУУСКАЙГА АННЬЫҺАЛЛАР

Дойду үрдүк, орто анналаах үөрэҕин заведениеларыгар туттарсыы экзаменнар үгэнэлэбит кэмнэрэ. Тоҕоостуттар, ыччаттар кэпсээннэрэ ити тема туһа эргийэр. Урукку сыллартан үөрэхха киирии, идэни талыы улахан ураты буолбута. Ол туһунан биһиги корреспондеммыт тыа хаһаайыстыбатын оройуоннаҕы управление тын кадрдары ыытар үлэҕэ старшинуур специалыстыын П. П. Борисованы ыытта басыһалласпыт.

— Парасковья Петровна, биһиги оройуоммут тыатын хаһаайыстыбатыгар ордук ханнык специалистар наадаларый?

— Барыы кэриэтэ хаһаайыстыбалар экономистарга, бухгалтерларга наадыйаллар. Урукку оргуутэр ити идэлэргэ кыргыттар хото үөрэнэллэрэ, киниэ́ннэ́ эдэх киһи эйэ буолан олороллор, атын оройуоннарга кэлэн тахсан коспуттэр эмиэ баалларын, сорохторо салайар үлэҕэ сылдьаллар.

— Оттон ыччатыт ханнык идэҕэ тардыһыыта улаханый?

— Ыччат тардыһыыта эмиэ ити идэлэргэ оҕуна, ол гынан баран кыргыттара сиэ-биир баһыйар, иккиэ эрэ уол баар. Оттон хаһаайыстыбалар харгыттары ыытта дуоҕабардаһа, кинилэри үөрэтэ сатаабаттар. Дьокуускайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын институтуттан юрист-претензионист идэтигэр үөрэтэргэ аналлаах туспа факультет аһыллыбыта. Саҥа аһыллыбытынан дуоҕабардаах эрэ оҕолору ылаллар. Ыйга үөрүнэ юэрбиттэрэ 1725 солк. төлөнүөхтээх. Тэриллэр оту ыарырҕаталлар. Ити идэҕэ Мугудайтан икки, Хатылыттан эмиэ иккиэ уонна Чурапчыттан биир оҕо экзамен туттарса бардылар, биир кыыска кыайан дуоҕабардаһар тэриллэ бүлбэтыбыт.

— Оттон атын идэлэрэ итинник дуоҕабардаһан үөрэнэр иэстэлэр кэлдилэр дуо?

— Республика т а ҕ ы үлэҕэ хааччыйыы кинэ кини ордук үөрэх заведениеларыттан барыта 120 иэстэни атыылаһан ылбыта. Сылларааҥы стипендиялара толоон турар, оҕо баран туттарсыан эрэ наада. Холобур, Иркутскайдааҕы, Новосибирскайдааҕы. Омскайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын салаатыгар үлэлиттэрэ бэлэмнии ордук үөрэх заведениеларыттан иэстэлэр ылылыбыттара. Биһиги направлениены 12 оҕоҕо биэрбиппит да, сүбү соторутааҕыта киирэн бэрэбиэркэлэһэн көрбүтүм баара-суоҕа 6 оҕо барбыт. Атыттар араас бириччиилэриттэн аккаастаммыттар.

— Араас бириччиилэриттэн... Бэрт кылгатан ыахтахха, ханныктарый?

— Бастатан туран, тоҕоостуттар сөбүлэммэттэр. Атын куораттарга үөрэнэ барбыт оҕолор аскаҥалта улаханнык кыччыттараллар диэн. Оҥу эмиэ өйдүөхха сөп курдук. Иккиэйэн, национальнай сыһыан тыыннаһыннаммыта оҕуста. Аны барар-кэлэр проезтарыттан эмиэ туттуналлар. Дьиҥэр, оҥу целевойдаахтарга республика ыччаты ыытта үлэҕэ министерствота төлүүр. Экзаминациялаах, оҥу сөбүлэбэттэр.

— Оттон хаһаайыстыбалар бэйэлэрэ төһө маны ойуулэрэй, специалыстыы үөрэттэрэн ыларга сакаастары түһэрдилэр дуо?

— Сакаас суох. Харчыларын хаһыйыаллар. Оттон целевойунан үөрэттэриҥэ кинилэр харчылара барбатын, республика үлэсин хааччыйыыта кинэ уйуларын ойдетуспуппут кэнэ син направленнелары биэрдилэр да, ыргыттары ахсарбаттар. Оннэ үөһэ эппиппин таһыран иккис бириччиилэнэн оҕо үөрэҕин бараҕан кэллэҥнэ направление биэрбит. Тэриллэ студент үөрэнэрин иннитөлөммүт харчыны бэйэтин үбүттэн төннөрүөктээҕэ буолар. Холобур, ааспыт сыллаахха Читинскайдааҕы агроуниверситетыка киирбиттэр, тэҥ республика үрдүнэн эйбэх оҕо төннөн кэлиэ́лэ́ннэ́ биттэрэ.

— Парасковья Петровна, кэпсээннэг иһин баһыыба.

Дьокуускайтан күн ахсын араас үксэ хонуг толоох, сурахтар кэлэллэр. Биһиги оройуоннаҕы целевойдаах да барбыт ыччаттарбыт бэрт кыраҕа да мэлдьи туттаран сылгы экзаменнары туттарыыттан туоруоллар, оттон атын оҕолор бастакы экзаменнартан мөлтөх баллары ылан да баран, экзаменнары хат-хат туттарсаллар. Үгүс төрөппүттэр үөрэхха барар оҕолоругар кими ыытта дуоҕабардаһары билбиттэр, Тыа хаһаайыстыбата кадрдары үөрэттэриниэн дьарыктанар буоллаҕына, атын салааларга ол суоҕун тэҥэ. Национальнай оскуола концепциятын олохха киллэриниэн оскуола туруула бүгүнсүөрүн да буолбатар улаарыйыаҥа, онно урдук кыласстаах, туспа бэлэмнээх учууталлар наада буолуохтаах, атын оройуоннартан улахан хаалбатахпытына. Чурапчы эмиэ тас дойдулары. КГТ атын государстволарын ыытта сыһыаннаһыылара кэҥиэҥэ. Оттон онно байбит ыччаттар бытыттан бэлэмнээх киһи эмиэ суох буола түһүөх. Ханнык баҕарар айгэрэ үрдүк бэлэмнээх, киэҥ билиилээх-көрүүлээх үлэлиттэр баһылыыр кэмнэрэ күн-түүн ыган иһэр. Ким төһө кыахтаҕынан үөрэҕи, идэни баһылыан наада. Онон республика биэрэр көмөтүн эмиэ туһаппыт, ыччаттарбытар, төрөппүттэриэ эйбэх сүбэни биэрэрбит, көмөлөһөрбүт наада.

Оренбург уобалаһа. Беляевка сэлиэнньэ олохтоохторугар «Арф» акционернай общество председателэ, хас даҕаны коммерческай маҕаһыын хаһаайыына Роман Авакян гуманитарнай көмөнү оҥоторго бэлэмнэрэ, бэлэхтэлэн турар. Бэйэтин хар чытаанан. Ыайыы күүгэр сарсын кыттыылаахтарыгар кинэ анкардыыта саахары, бинрдии хаа чэй, инбалиттэр олохтоох обществоларыгар кооператив тутталларыгар үбү биэрбитэ. Начальник кылаастар үөрэнээччиларыгар түөрт ый устата күүгэскэ аһылыктарын толоробүтэ. Олохтоох стадиону спортивнай инвентарынан хааччыйда. Үчүгэй даҕаны куһаҕаннаах. Куһаҕан саналаах дьоветераннарга түүгэтин тиэхтээх вагон анара саахарын уоран ылбыттара.

Наторнай Карабахха төрөөбүт армянин наар Россияҕа олорор. Беляевскай оройуонҕа киниэ́ннэ́ бэрт үчүгэйдик билэллэр. Маннаа кини тутууга үлэлэабита, шоферлаабыта. Роман бэйэтэ оччолорго киллэн да атыылаһар харчыта суох буоларын туһунан кэпсиир. Оттон баҕигин кини—молуйуоннээх, Байдар даҕаны харчыны кууһан олоруон баҕарбат. Ол иһин бэйэтин үбүттэн нуучча саҥаннаҥэтигэр комолоһор.

Кини маҥтан кэргэн ыалбыта, оҕолоро маннаа төрөөбүттэрэ. Аҕа дойду сэриитин, үлэ ветерана Ведикт Федотович Зычков (снэмокка) Роман комотун тутар.

В. Бушухин фотота.
(ИТАР—ССТА).

Дириҥ детдома 50 сылын туоллаа

ИИТИЛЛИБИТ КЫҺАҔА ЭРГИЛЛИИ

Дириҥнэ детдом аһыллыбыта 50 сыла туолуутун бэлэтэҕиҥнэ урукку иитиллээччилэр, үлэлиттэр—барыта 70-са киһи муҥунна. Юбилей детдом 1943 сыллаахха ноябрь ыйын бастаан аан бастаан олохсуйбут дьиэтигэр ыытылыыта. Биһиги ол дьиэ деткомбинат буолан турар. Үгүс тулаахха иккис дьиэлэрэ буолбут кырдьаҕас корпус таһыгар толуу-маары, туоҥаҕай оҥоһуулаах сэргэ туруорулуунна. Сэргэни урукку иитиллээччилэр П. П. Кирсанов, Е. А. Посельская, Г. В. Уваров уонна В. С. Соловьев оҥорбуттар. Итиннэ салгыы тыа эттилар детдом урукку иитээччитэ, Саха Республикатын үтүөлээх учуутала А. С. Бродников, Хоптоҕо кэнэҥэгин дьаһалтатын баһылыгын солбуйаччы М. М. Данилов, детдом урукку иитиллээччитэ П. П. Кирсанов, учуутал Д. Д. Эверстов. Салгыы мустубут дьон оҕо саастара ааспыт дьиэтин киирэн көрдүлэр, олорбут хосторуттан сылдьан урукку санаалаах. Олохтоох оскуола музейыгар сылдьыылара эмиэ долгутуулаах буоллаа.

Иккис күнүгэр 1957 сыллаахха, аһыллыбыт детдом Таатта баар лаабырын оҥоруулар сылдьан ааспыты ахтыстылар, дуоһуйа сыныаннылар. Детдом иитээччитэ Николай Васильевич Лукин харайа сылдьыбыт фотоальбомнарын быыстапкатыгар чаччы да көрэхсэбиллээх буоллаа.

Оттон быһа тардан кэпсэтэххэ маннык. Детдом аан бастаан 1942 сыллаахха балаҕан ыйыгар Хаһахсыыкка аһыллыбыта. Онно 46 тулхадах ыллыбыта. Бастаны дириэктэрэнэн А. Е. Максимов үлэлэабита. Саҥа аһыллыбыт детдомҕа таҥаһы-сабы, аһы-үөлү, о. д. а. булуурга А. А. Антипин, П. Г. Иванов П. Митин Ф., Поксеев Н. К., Михайлов Е. В., Климов М. Д. уо. д. а. үгүс сыралаһан бэрэбиэркэлэрэ. Сутуруйан мэҥэннькэммит уоттаах сэрии, оройуон колхозтарын хоту кэнэ рүү кэмэ буолан, бэйэтэ да ураты кыһарҕаннаах күн-дьыл этэ. Нөҥүө сылыгар А. Е. Максимов сэриигэ барбыта, детдом оҕото эссэ эбиллэн (81-гэ тиэрдэ) Дириҥнэ көбөрүллэбүтэ. Детдому аһынан-үөлүнэн хааччыйыыга оччотооҕу «Хопто» уонна «Тахсыбыт сардаҥа» көмөнү оҥорбуттара. 1947 сыллаахха детдом Мыйдаҕаайы детдомун ыытта солбоспута, онон оҕото эссе эбиллибита. Бу детдомҥа эйбэх киһи үлэлэбититтэн бу быыстапканы тэрийбит киниэхэ Лукин Н. В. тохтоон аанныы. Николай Васильевич 1955 сыллаахха Дьокуускайдааҕы художественнай училищены бүтэриэ́ҥ́ниттэн 1972 сыллаахха диэри детдомҥа үлэ уруогун учуутальынан үлэлэабита. Уруйдуур, уһанар, хаарыскаҕа уһулар, моделированиеҕа дьарыктанар дэгиттэр таланнаах, Дуобат секциятын эмиэ салайбыта. Николай Васильевич аатын ыытта детдомҥа 1958 сыллаахха мастерскойу тутуу, 1961 сыллаахха музейы аһыы, 1962 сыллаахха ленинскай хаһыу уонна тыыннаах мунньугу тэрийии ыкса сиэдэстэлэхтэр. Итиннэ оҕолор үксүн уруоктан ордоруулар, бириэмэлэриҥнэ оҥорбуттара. Детдом оҕолоро итинэ сэргэ хорт уолуйуйа үлэлиилэрэ, сабаан эрбиллэрэ, ыпрэй көрүүгэр көмөлөһөллөр, кириэнчэ үстүүлэрэ. Ол саҥа ортунан иитиигэ Дьокуускайдааҕы геологическай-разведкалыыр территориальнай управление ны ыытта шефтэйии сабыдыаллаабыта. Киниэ́ннэ́р кыһын ахсын Саҥа дьыла бэлэхтээх - туһахтаах кэлэн биирэ бырааһынньыттыылларга, Саасыс кэнникуга бэйэлэриҥ аптобустарыгар оҕолору куорааҥ киллэрэн күүлэйдэтэллэрэ. Иккиэн төгүл автомашинна, биирдэ электростанция бэлэхтэбиттэрэ. Дириҥнэ аан бастаан телевизорга үрдүк антенналаах туруорбуттарга телевизор биэрбиттэрэ, оҕолору баянҥа оонньуурга үөрэппиттэрэ, детдом музейыгар электро-уотуннан сырдатыллар сир картатын, минераллар коллекцияларын аҕалбыттара. Ити шефтэйии 1957 сыллаахтан детдом сабыллыар диэри, 1972 сыллаахха диэри, салҕаан барбыта.

Детдом 30 сыл үлэлэбит кэмигэр 600-са оҕо иитиллибита. Киниэ́ннэ́р ортолоругар РСФСР народнай художника А. П. Мунхалов, Социалистическай Үлэ Героя В. М. Кондрин, юридическай наука кандидата Д. Н. Миронов, РСФСР оскуолатын үтүөлээх учуутала, Е. Д. Макаров, артист В. В. Апросимов, врач М. С. Егорова уо. д. а. эйбэх, сүүһүнэн аҕыллар үтүөмаары, үлэйит дьон баалар. Урукку иитиллээччилэр мөлүөнэлэр көрсүһүүлэриҥэр мустубут дьоннэриэ́ннэ́р-аҕаларын солбуйбут, учуутальларыгар, иитээччиларыгар, төрөөбүт дьиэлэриҥэр тэҥнэспит детдомнарыгар баҕа махтал тылын этэн тарбастылар. Детдом иитиллээччиларин бары колуонналарын көрсүһүүлэрин сыл ахсын ыытарга сүбэлэстилэр.

Г. КУЗЬМИН,
детдом 1969—1971 сс. директора.

Эҥигини хайдах хааччыйаллар?

БУСПАТАХ ҮҮТТЭЭХ КУХНЯ

Оҕо иһэр үүтүн туһунан тыа сиригэр улахан кэпсэтии буолбат этэ. Ол эрдэҥи киин балыыһа сэлэттатынан ыроҥаннары аһынан хааччыйар үүт кухнятын кыратын сырдатан аһар наада.

Сайаанын күнүгэ 2 центнер курдук үүт кэлэн атыылаан бүтэр. Үүтү чэбиҥнэйдэртэн туталлар. Туттарар дьон саҥаластаннаттан коҥуллаах эт-үүт комбинатын ыытта сөпнөйүлүбүт сурунтаах буоллахтарына эрэ сатанар.

Маны үүтү рецептаан түгэммэллэр. Оҕо биир [illegible]ыгар, ыарыһах оҕо [illegible]ыгар диэри үүтүнэн босхо туһанар.

Бу ыйга 81 оҕо маҥтан аһыыр. Онуу таһыгар 50 оҕо атыытыгар ылар. Онон уонсайа 131 оҕо бу дьиэттэн хааччыллар. Кыһыынын оҕо элбиир үһү.

Мин сылдьар күммэр сэбиэдиссэйи солбуйаччы Ольга Дмитриевна, Дьэчковская баар эта. Кини кыһалҕатын үлэстэн маанык кэпсиир.

— Үүт буһарар оборудуот алдьаммыта сылтан орто да, ыайан оҥорторо кэлиэтэр. Наһаа үүгэйдик, түргэнник буһарар эбэ,—диир Ольга Дмитриевна.

Кырдьык да, абыраан кэлбит оборудуот тохтоон оҕолор синиэ́н үүтү ылан эрдэхтэрэ. Оҥу буһаранхатаран туһанарга бириэмэ, уот-күөс наадата биллэн турар.

Маны таһыран үүт хаачыстыбатын бэйэлэрэ бэрэбиэркэлэбиккэ эрэ, эйэлээн сүгүлэрэ эмиэ кини оҥүгэр баппат. Онон эбии лаборант штата, саатар сайыгыы ыйдарга көрүллэрэ наада.

Куораттан оборудуоҕу оҥорор кыстары күүтэллэр. Үлэлиттэр, хамыастара кыратын туһунан кэпсиэллэр. Кини балыыһа салаатата үүт кухнятын кыһалҕатын учуоттууругар этэбит.

Н. МОНАСТЫРЕВ.

Бааһынай хаһаайыстыбата

СИРГЭ УОННА БЭЙЭҐЭ ЭРЭМНЬИ

Бу бушуурдаах олоххо аймамэыт, мумкут элбэх. Дьэ, ханнык кэмнэ быһыылаах, иһин барахсан айылаатан сэриллибит бэйэни көмүскэнэр дьоҕура күүстэ сайдара. Оҥ-бу политикаҕа өхтубакка, бүгүн үгүстэрэ «Хойдах-туох аһаан-тангнан олоробуҥ» диир ойо-саная үүйэ-хаайа тутара итинтэн. Быһата, бэйэҕэ эрэнии улаатар. Бэйэҕэ уонна сиргэ.

Бу орто өйдөнөр. Сүөһүнэн иитиэ саха киһитигэр сир сүрүн эрэлэ. Ол да иһин сиргэ эргиллин, кэлэр дьылҕаны кинээхэ итэҕэйии улам күүһүрэр. Ороуонна тэллэй курдук үүнэ-үксүү турар баһынай хаһаайыстыбалар баар буолуулара итинтэн сибээстээх.

—Бу рынокка хамсаабыт биир акылаат хамнаһынан ыраатыаккын. Сэттэ турбут оҕолордоохпун. Ол иһин уйуну-киэҥи толкуйдаан баран баһынай хаһаайыстыбатынан бараргa санаммытым. Манна нэһилиэкэ страховой агенынан үлэлээбитим. Быыһытар быстах совхозка үлэлээн эмиэ эмсэрдэһэрим. Сүөһүгэ, онко сылдьыбытым. Онон букатын билбэт үлэм буолбатах, —диир А. С. Мохначевскай.

Бу утары олорон кэпсэтэр аҕамсыйа барбыт киһим бэрт сытыары-сымнаҕас көрүнүөх. Кэпсээнэ да онуок өрүкүйэн-уостан ылбат, олохтоох, итэҕэтиилээх. Тэриллиитэ да онуок бигэ быһыылаах. Улахан ыал аҕа баһылыга былырыын муус устар ыйга райсовет-тыынан «Булгуньах» диэн баһынай хаһаайыстыбатынан регистрацияламмыт. Бэйэлэрин кэтэх хаһаайыстыбаларын уонна совхозтан атыылаһан ылбыт сүөһүлэрин холбоон барыта 24 сүөһүнү иитэллэр. Ол иһигэр 8 ыанньыстаахтар. Бары төрөөбүттэр. Хаһаайыстыба үлэтигэр-хамнаһыгар бэйэтин сэргэ кэргэнэ Мария Григорьевна уонна билигин икки уола, кыыһа, күтүөтэ тардьыллыбыттар. Икки оҕото хайы-үйэ ыал буолбуттар. Билигин үс оҕо үөрэнэр Олор да бары үлэҕэ сыстан-үөрэнэн эрэллэрин ахтар. Итиннэ үлэһит өртүнэн ханнык да санаа-оноо суох. Кайдаг өссө кэскилин көрүнэн уолаттарын кадалаах идэлэргэ салгыы үөрэттэрэн «кадр» оҥостор баҕалаах. Ол курдук быйыл орто оскуолны бүтэрбит Сергейдии икки сыллаах лицейгэ (урукку 1 №-дээх ПТУ-ҕа) электрогазосварщик, шофер идэтигэр үөрэхтэ ыытар. Оттон Гришатын, Дьокуускаадаҕы 14 №-дээх ПТУ-ны бүтэрэн салгыы Государственнай университет инженерийэ - тутар факультетыгар үөрэнэр буолбутун этэр.

Кырдьыга, үөрэммит хаалбат. Хаһаайыстыба төһө да дьоҕус буолтун иһин син техникалаах. Билигитэ ссуда ылан ГАЗ-66 бортовой автомашиналаахтар, эргэ МТЗ тракторлаахтар, овощной сеялкалаахтар. Калин техникаҕа сыстаҕас буоллахтарына атын кыра механизацияны туттан иһиэхтэрин баҕараллар. Туруу да ыытыллыа турдаҕа. Былырыын 6х12 хотон туттубуттар, биир оччону салҕаныахтаахтар. Онуоха илии үлэтин чэпчэтиэри көрүнэр эмиэ наада эбит. Туох да диэбит иһин, билигин сайдыылаах олоххо оҕуһунан, суханан ыраатыаккын.

—Совхоһум бары өртүнэн сүрдээҕин өйүүр. Ол иһин бөҕөхпүн. Бастаан утаа 60 тыс. солк. бантан ссуда ылбытым. Онон совхозтан биэс төрүүр тиҥэссуда ылбытым. Онон совхозтан биэс төрүүр тиҥэһэн, үс ыырэйи атыыласпытым, тыһылары. Өссө аҕыс сибининьэ иттибитим. Үс ийэ сибининьэлээхпин.—Андрей Сергеевич саас-сааһынан кэпсэтэр.

Бородууксуйаларын дуогабарынан эт-үүт комбинатыгар туттараллар. Быйыл 10 тонна үүтү, 3,5 тонна эти (тыыннаах ыйааһынынан) туттарар соруктаахтар. Былырыыныгылара, сана саҕалааһын буолан, улахан былаана-тойо суох туттарыллан кэлбит, Ол эрдэ финансовай өртүнэн ыытыллыбыттар. Холобур, ити туттарбыт бородууксуйаларын иһин үбэ-харчыта баҥка баар счеттарыгар өссө да ситэ көһө илик эбит. Итиннэ атын хаһаайыстыбаннай оскуоттарын аахсаллыгар утары төлүүлэрэ тутулуктаах буолбут. Ол курдук, бензиннэрин бастаан утаа совхозтан нэс ылан кутта сылдьыбыттар. Быйылгыларыгар, сыл устата наада буолаллыгар, оройуоннаҕы ассоциацияларын нөҥүө сайаапка түһэрэн аҕалтарары ситиспиттэр. Онон харчыларын көһөрдүлэр да атын харгыһа суох туһаммытынан барар кыахтаммыттар. Ону бензовоз автомашина этин төлөөн тастарыахтарын син. Бу хаһаайыстыба сылга итинник үс-түөрт автомашинаны кырыннарар баҕалаах. Бу кэлин үүт иһин көрүүлүбүт компенсация үбэ көһөн тыын ылбыттар.

Хаһаайыстыба сүөһү, сибининьэ иттэрин таһынан оссо 10 гектар баһыыллах. Аҥарыгар күөх маассаны (зеленканы), аҥарыгар трунепс ыһыммыт. Быйыл көрдөһүннөр кэриэтэ Толоонно 15 гектарга эмиэ трунепс олордубуттар. Дьонуҥ маннык культуралары ыһыынан былырыыгыттан дьарыктаммыттар. Итиннэ 66 тонна трунепсы ылбыттар уонна совхозка туттарбыттар, күөх маассаларын бэйэлэригэр хаалларынан туһаммыттар. Быйыл да ардахтаан үүнүүгэ эрэллэрэ улахан. Итинник быстах хаһаайыстыбаннай үлэлэргэ ыылларынан нэһилиэкэ, совхозтарыгар күүс-көмө буола олороллор. Холобур, нэһилиэннэ дьоно көрдөһүүлэринэн ыаллар оҕуруоттарыгар эмиэ үлэлиллэр, оттоохуҥнга да ылсыахтарын син, Ол техникалаах буолан эбит. Билигитэ коннорү табаарыстым көмөлөһөллөр. Дьиҥэр, оттоһуллар өтө иһин төлөбүр ылыахтарын да син эбэт. Тоҕо табыллыбат буолуой. Итинниги атын сирдэргэ практикалыыллар. Ол курдук, чугастаҕынан кэпсэттэххэ, өссө быйыл саас бастакынан баһынай хаһаайыстыбатыкан барбыт киллэгкилэр хонтуора дьиэлэрин таһытар төлөбүрдээх итинник өнөлөрү оҥорор туһунан биллэриллэри аахпыттаҕым. Чуолаан, тракторга наадыйар дьон маннык киһиэхэ калан кэпсэтиэхтэрин сөп, өнө төлөбүрдээх диэн этэ. Итиннэхэ иһин кэтэмэҕэйдиэ, кыбыстара суох. Бу уматык, техника ыараабыт кэмигэр дьоҕус хаһаайыстыбаларга кыра да көмө. Онуоха сөптөөх расценканы быһыахха эрэ наада.

Андрей Сергеевич сир туһунан кэпсээнэ туспа болуомтону эрэйэр. Нэһилиэктэн 1,5 көстөөх сиргэ 60 гектар сири анаппыт. Бу арҕаа сытар Сэмэнчик Өтөҕө диэн бэйэлэрин өбүгэ сирдэрэ үһү. Оттон баһыыналара көс курдук холобурдаах илии бааллар. Итиннэн сири-уоту анаһыыгга да совхозтарыттан атаҕастамматахтарын чиҥитэн этэр. Алаастара бэттиэмэлээх буолан эмиэ үөрдэр, «Алаас дойду ото—сүөгэй» диэн бүөрүмньу санаатын быктарар. Ол да буоллар быйыл хаана баҕарар курдук, курааннаабыттар. Онон баары ылары сэргэ, эбии сир көрдөһүллөр. Ол быһаарыллыах курдук. Чаһынай аата чаһынай. Кэпсэтии да онуок хайысхалаах барбыт. Мэнэ-Хаҥалас оройуонугар олохтоох айдахтарыгар сыстан «Мэҥэ» совхозтан анатыах курдуктар. Эмиэ бырыһыаҥна. Ону дьэ чуолкайдаһыахтаахтар. Ситэри эттэххэ, Андрей Сергеевич сирин кэпсэтэ итэ кун совхоз директорын солбуһаччы А. В. Платонов нөҥүө телефонтан саҕаас оҥорторбутун кэтэһэрэ. Сир итинник эннирэтаһыиэхэ, сыраанан быһаарыллан эрдэҕэ. Ити быйылгыга. Көстөрүн курдук, көһүү маннык дьоҕус хаһаайыстыбаларга эмиэ тирэҕэбит.

Аныгыллы аатынан эттэххэ, фермер бу сана тэриллиитигэр этэрэ, саҥаатын үлэстэрэ интэриэһиргэтэр, ордук сана тэриллэччилэргэ көмөлөөх да буолуон сөп, Бастатан, үп-харчы эргиригэр этиитэ. Киниилэр курдук дьоҕус хаһаайыстыбалар элбэтиллэр, комбайнта туспа счеттаахтар. Дьэ онуоха кыра, улахан диэбэккэ барыа аахсыыларга, үп-харчы эргиригэр оройуон киниигэр тиэстэллэрэ элбэх. Аны билбэт-көрбөт буолан, хос-хос документ тоҥоро тоҥутталлиллэрэ эмиэ баар. Ол ахсын үгүс биримэ сүтэр. Маны Андрей Сергеевич оройуоннаҕы ассоциацияларын нөҥүө аахсар суолу төбулуннар, киниилэриэн сүрүннэнэр тына тэриттэриэн баҕарар. Холобур, ити тыа хаһаайыстыбатын управлениетын курдук сүрүн аахсыыларга. Ол кыаллыбат буоллаҕына мөкэтэтигэр, хас нэһилиэк ахсын комбанк филиалларын астарарга туруорсар, эбэтэр ити табыллыбат түбэлтэтигэр совхоз иһиэн кассаны, кассовай операциялары, оҥоһуу оҥорору көрөргө. Ону кини ыаллыы төҥүлүлэр баһынай хаһаайыстыбатынан бараргa бэлэмнэниилэригэр мөкэтэҕэ филиалы астарары урутаан бэлиэтэммиттэриэн чиҥэтэн холобурдуур. «Ити өссө сана тэриллээри сылдьар дьон толкуйа. Биһиэхэ, урутаабыт дьоҥҥо, оройуонга хайы-үйэ да баар буолуо этэ» диэн баҕатын быктарар.

Иккиннэн, баһынай хаһаайыстыбалар, баһынай интэриэһин көмүскүүр профсоюзнай тэриллэ наадатын тоҕоолоон ыйар. Үсүһүнэн, бу сана хамсаабын, тэриллин буоларынан, баһынайдарга эмиэ оройуоннаҕы ассоциацияларын нөҥүө сотору-сотору семинардар ыытыллыахтарын, биир идэлээхтэр түмсэн хардарыта опыт атастаһыахтарын баҕарар. Кырдьык, аҥардас араас суол документтэри да толоҕуурга сүбэ-ама, үөрэтии наада. Онуоха туһаанаах специалистар киэнник тардыллан, күүс-көмө буолаллара дьыала эрэ туһугар буолуох этэ.

Алаҕартан бастакы фермери батыһаччылар суох буолбатахтар. Бу күннэргэ зоотехник идэлээх К. Ф. Оконешниковы дьыала-куола толотторо, сиргэ, сүөһүгэ пайын аахтара сылдьар. Аны киниилэр регистрацияланыахтара. Онон «Нэһилиэккэ, совхозка даҕаны биһитник туоха көрбөттөр. Бу ас-таҥас татыарыйбыт, сыана үрдүү-турар кэмигэр бэйэ дьиэнэргэнин аһынан-үөлүнэн, үлэнэн хаачыйар, ону аанан ордорунар бородууксуйаны бар дьон туһатыгар таһаарар туох сэмэлээх буолуой. Дьон барыы даҕаны оннук үлэлэтэҕинэ эрэ бу рынокка тыа дьоно тулуктаһыахпыт».—диэн бу кэпсээбит, бүгүн үгүстэр баҕаларын урутаабыт сүрүн геройун этиитинэн ыстатыйабын түмүктүүм. Онно эбэр суох.

С. СМИРНИКОВА.

ОЛОХТОРУН ТУПСАРАРГА ҮТҮӨЛЭЭХТЭР

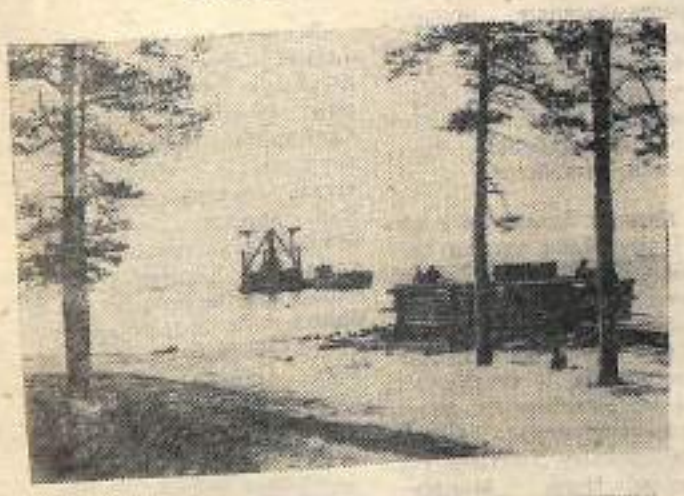

Соторутаҕыта төрүттэммитэ 110 сылын туолбут Россия биир кырдьаҕас «Шальскайдааҕы» ойуурун завода Карелия түҥкэтэх өртүгэр тутуллубута. Киниин аастыт үйэҕэ төрүттэбит Петербург ойуурун хаһаайыстыбатын биир промышленнига Д. И. Лебедев Пудожа куорат таһыгар Водла өрүс уута Онежскай күөлгэ түһэр сирин талбыт уонна сыыстарбатах. Маһа манна бодоҥ, аан дойдуга биир бастыкынан аҕыллар. Завод маһы атын дойдуларга таһааран атыылыырга идэтийэн үлэлиир. Киниттэн Англия, Голландия, Германия маһы бастаанай ылааччыларынан буолаллар. Туһатыттан 100 бырыһыан кэриэтэ тахсыбыт, эргэрбит оборудованиеларынан үлэһиттэр биир тэтимнээхтик маһы таҥастыыллар, дуогабардарын болдьоҕор толорон иһэллэр. Итинник биир тэҥник үлэлиир предприятие олоҕо-дьаһаҕа кытта учугэй буолуо дии саныаххыт. Суох, оннук буолбатах.

Билигин, 100 сыл анараа өртүк курдук, завод ханнык даҕаны механизацилта суох. Ыарахан хаптаһыннары суортаан уонна дьаарыстаан дьахталлар саныларытар суктэриллэр. Администрация рабочайдар үлэлиир усулуобуйаларын туспарарга кыһанар. Ыам ыйыгар ыйдаҕы орто хамнастара 5 тыс. солк. тиийбитэ, хаһаайыстыбаннай ньыманан үлэһиттэр олорор дьиэлэрин тутуу саҕаланна, завод теплицаларыгар помидоры уонна переһи үүнэрэллэр, аналлаах балыктыыр биригэдиин бэйэтин дьаһалыгар уонна бас билиитигэр ылла. Үлэһиттэр олорор уонна үлэлиир усулуобуйаларын туспарыыга итэҕэтэн да атын дьаһаллары ылларга былааннаналлар, бэйэлэригэр көмө хаһаайыстыбалаах буоларга баҕараллар, үүт, эт бородуктаҕа ыытыллыбыт, ол иҥэмнээх, ол иҥэмнээх хаарыгыттан хаачыллыыны туспарарга кыһаналлар.

Тас экономическай баҥка бэйэлэрин счеттарыгар 400 тыһыынча инвалютнай солуутуобайдаах, маһы таҥастаччылар оҥтуоларын бэйэлэрэ дьаһайар кыахтара суох, 7 мөл. солк. «Шальскайдааҕы» ойуур завода саҥа уунуу мунньаччыны тутууга бэлэмнэтэ. Онуоха Онежскай күөлтэн турбанан уунуу быраҕыллыахтарына, олохтоохтор ыраас аһыыр уунан хаачыллыахтаахтар.

Снимоктарта: «Шальскайдааҕы» ойуур завода; Галина Ежова уонна кини дьүөгэлэрэ сменаҕа элбэх тутуу матырыйаалын илиилэриэн суортуулар, дьаарыстыыллар. 100 сыл анараа өртүнэҥиттэн киниилэр үлэлэрин чэпчэтиигэ туох даҕаны оҥоһуллубата; Завод саҥа теплицатыгар помидоры уонна переһи үүнэрэллэр.

С. Майстерман фотота. (ИТАР—ССТА).

ЛИТЕРАТУРНАЙ МУННУК

Роман Данилов

ПЕНСИОНЕРГА

Үөрүү дуу, хомолто дуу
Пенсиядаа тахсыбыт?..—
Ону ундардыы-толкуйдуу
Олордоҕуг, убаайбыт!
Бэйэ өртүнэн ыллахха,
Бэрт бөҕөтө буоллаҕа—
Пенсиядаа тахсар саастаах
Кайа эрэ тиксэ суоҕа!
Үгүстэр эбэт түүн саҥа
Үүнэн иэдэс сүүрүү,
Быра оҕо кырабаата
Кылабыыһаҕа киирүү.
Ким кэмнэҕэй хаҥа сыарга
Кэмэн иниэ тахсыбыты,
Арааҥ дьиэҥэ-дьаһахха
Абалаахтык быдьаппыты.
Атаҕар дэҥнэ-оноого
Арахсалаар бу жүөк дуоллаах,
Күүппүт кэрэ олохторо
Күрүө мунаҥ туттараах.
Сорох сукка-кураанҥа
Суорума суоллаппыта,
Алдьархай эҥ тиэхэн ыллар—
Аны сытын да умнар!
Иннинэ эстэ сыстыыбыт
Идэмэрдээх сэриилэргэ,
Тохтообутай оно хаспыт
Толук үүрбүт сүрэҕэ?!
Уураабатах кыыбы да
Уолаттарбыт барахсаттар
Үтүөлээхтэй сытахтара
Уонсай оҥоҥо тарылланнар.
Кырдьыгыттан тиэтэйэнтэн
Төрөө арай эн эрдэ...—
Кырдьаҕын диэн көр түһэргин
Көрдөрбүтүн сөп эта!
Эдэр саастаах сарбыллыбыт
Барыларын түһүгэр,
Көр, өтиннэк саанан да ылбыт
Баттыгаһа көстөн түрар!
Киниларгэ күн сырдыга
Тоҕо күндү этэй да,
Күлэр уота умуллуута
Тоҕо аҕаан буолуой да!
Кэтиир-мэйиэр, тоҕуйар
Кэптэк эйбэх эн суоллар,
Буурҕа, баҕар, ытыйыа,
Будумаҕы мунаарыа,
Тоҕоотуур, түбэҥэ,
Тобуккуран да уута
Турбутуран тимирэн
Туоруурун баар буолуоҕа.
Чаҕыстан да эпитэрбин,
Чаҕылҕан кытта таарыйыаҕа,
Хаатаннык таҥнан кэбэҥнэн,
Хаарыйтарыак дьыбарта.
Кэбэҥэнэнин эчэйиэҕиҥ
Кизэтэбит эрэттэртэн,
Түннэри эргийиэ түөрэҕиҥ
Түүннү күлүктэртэн,
Хара саваа күлүта
Хаарыан тыынтэр соруйуоҕа.
Обот, ыксыы кыатаммата
Охторорго сууданнаҕа.
«Үчүгэйин былдьаппыт»
Үөдэн эмиэ көстүөҕэ,
«Бэрдин-түүтүн хаххаланныт»
Бэтэҥэсни күөрэйиэҕэ.
Иҥэ ийиҥнаах кэбилиир
Иэстэбилэ күүскэ ирдиир:
Уун, сайыаҥ...—барыта
Уларыйа буолуо дьайыыта,
Аныг-үөскүс, буортуланан,
Айаахха уган нутталаныа,
Кыыгын, баллыккын батыһан
Кылгыыр дьыҥаг быһаарыллыа.
Сатаан кыайан сэрэйбэккин
Сарсын туохха кэтиллэргин:
Сир хамсыыра, уот былдьыаҕа,—
Ситэн кэпсиир кыаллымыта!..
Дьэ өтиннэ этиэхтээххин:
Пенсиядаар тиийбиккин,
Эйбах хаары приэрбиккин
Ыйаанынаан туох диргин?
Дьиэр, бу ан дьолуг, дьолуоҥ—
Үйэҥ баҕа үһаабыта!

Баһаам киһи сорун-мунук
Баатыг аҕа атыллатта!
Биэс уон биэскэ да тиксэргин
Биэрдэҕинэ биэриэ соргуҥ,
Орто дойдута кэбэт да иҥин
Олордоххуна олоруоҕуҥ!
Үлэҕиттэн уурайбыккын
Үлүгэртэ наҕаҥкын,
Туорт эрэнгэгин хайдараҥ,
Түүйтэрбиккэ сакаастаҕын,
Сыраҕын ыыпыт дьыалаҕын
Сыҕарытар баҕаҕын,
Тохтоон, сааранан хаалбаккаҕын,
Туруулаһыах туоннаҕын.
Сыныалаҥҥа тардыспатах,
Сыта-тура сыыллыбатах
Киинэхэҕэ, онто суох,
Кэмнэах буолсу соҕуйуох!
Бачча саанан тухары
Баттаан кэлбит таҥаҕаны
Биэрдэ устан кэбиһэр
Бэрт дэҥнэҕин ким билэр?..
Босхо-барбыт арҕаныҥ,
Бүкэ, ону суохтаан нүөйүө,
Чэгиэн үөһэ тыыныахханы
Дьэ эбитин нүксүйүө.
Аны эбэн саныырын
Аҕа дааны барыаҕа,
Ыктарбыччы ыксыырын
Ыгылытан ылыаҕа.
Туппут кэлиҥин ыйыктаҥнын,
Туран хаалыан торуой хаама,
Быыпастыгас быччыҥын
Быыра бырда быстыаҕа.
Өрүү күүртэ сөбүрүйэн,
Өйүн-санаан сыпыыаҕа,
Көлүллүбэккэ көппөөрэн,
Күүһүн-уоҕун уостуоҕа.
Тиҥнэн-таанан тиҥкиирдэн
Тэтэнэхтиҥ тирэҥэриҥ,
Буорах угар түбүктэн
Бүкатын да кыырт этиҥ.
Сылаас орон тардыыта
Сыта сыҥсаар өгөрүө,
Ахсаанналахтык хамсаннахха,
Аалык, тэппин да булуо.
Орогко олохсуйуу—
Ойор күүҥ бүтүүтэ
Ороҕу булуу-хорбөөуу—
Оҕонньор буолууҥ биэтэгэ.
Ол кэнниттэн кэлиэҕэ
Оттон-мастан тутуһар,
Дьылҕаҥ үһүгэ, түмүгэ
Дьыла-күнэ суоттанар..
Сүөм түүнэ, доҕоор, кэбис,
Сүүрэр-көтөр сүүһэххэр,
Бу дойдуттан дэбигис
Барбаппыт диэ сүрэххэр!
Саас ортотун ситэтэн
Саппаҕырар алдас, сыыһа,
Мөҥүүрүлээх кэмнэриҥ
Мөндөгөйдөр, үрдүк сваа.
Сис туттары, быар куустары
Сирэриҥ ордук туйгун—
Моспаьуҥ баарын түхары
Бүрүллүннэ соҕуоҕуҥ.
Муударасхар кинрэгиҥ,
Мунурдаммат оссо интиҥ—
Тыычаал толкуй тобулаарыа
Чыҥха атыннык тыыныаҥ аны!
Үүнэр-сайдар ыччаттыын
Үөрүйэххин үллэстиэҥ,
Кодьүүстээх ол таҥайыаҥ
Көмүскэ эрэ тэҥнэниэ.
Тарилтэттэн барбыт эрэ
Тэйбот дьонтон, доҕоттортон,
Дьэ эбитин үөрдүөхтэрэ
Дьиэҕин мэлдьи **тоборон**...
Убаай, онон дьойун чаастын
Уруйдаан турааммын,
Үтүөнү алгыы тыыһатабын
Үрүҥ чэмчүүк бу бакаалгын!
Үөрүүн буолар, дьолуҥ, баатыг—
Пенсиядаар тахсыбытыг!
Үгүс хаары уулларанныг,
Үйэҥ үһүү тардыыланыаг!

Камчатка уобалаһа. Михаил Угрин 15 сыл анараа өртүгэр клиникэлэр сүтэнэ туппута уонна тутуушан дьаарыстаныытын саҕалаабыта. Эйигин байлыгэр дьэ туттубута буолуо дии санаабаппын. Онтук буолбатах. Киниэ былыргы шкриапчэстэр бөппиэларын түүгүнэрбитинэн барбыта. Итиннэгэр хаһан эрэ Камчаткаҕа казактарынан тутуулаа сылдьыбыттар. Бастаан сэдэтоҕун уладаабыта, кэлин бөҕөр сапаалаахтара кыттыһаннар, сылай бириэдэ буолбуттара. Сотору Михаил байытыы идеятын этнографическай музей дьиэтин туттан бүтэрбитэ уонна онно байаҕа көрөөччүнэн киирбитэ, биэтэгин киин бириэдэтэ маа куораты тутуулуу салгыы ыытар.

Снимоктарта: Михаил Угрин, киин маа куораттаанын костүүтэ.

И. Вайнштейн фотота.

(ИТАР—ССТА).

Спортивнай оонньуулар кэннилэриттэн

В.Карпов: „ЭДЭРДЭРИ ҮҮННЭРИЭХХЭ“

Тыа сирин тордус спортивнай оонньуулара Чурапчы буоругар ыытыллыбыттара ый кэриҥэ буолан эрэр. Ол саҕаанааҕы омун-уох уваран, кыайтаран ыйаханыы эбэтэр кыаһан-хотон хотой курдук саанныы толоно сөбөн да эрдэҕэ. Онон туох баарынан олохтоохтук ырытыһар, Бороҕонгко буолуохтаах оонньууларта хайдах кыттыахпытый диэн чаранчыланан көрөр сөп буолуо.

Сахалар спорт эйгэтигэр ордук -кэҥэл тустууга ситиһиилэриниэн киэҥник биллаллар. Оттон саха уолаттара төрөөбүт торут хапсаҕай тустууларытар тирэҕирэн тахсыыбыттарын кэм мэлдьи-ннэй. Хапсаҕай кэҥэл тустуу оонньуулартан аастыт үһүс оонньуулартан киллэрилэн турар. Онно Уөһэй Бүлүү хапсаҕайдьыттара күннэбиттэрэ. Кэҥэл тустуу бөҕөкөттэн сылдьар Чурапчы бөҕөстөрө ыччыс буолбуттара. Бу сыҥыыта үөһэ бүлүүлэр алтыс, чурапчылар ахсыс мэстэлэрэ тэбиланнылар. Ол оонньуулар Покровскайга «сир өртүн биэрбэтэх» Ньурба хапсаҕайдьыттара хамаан-данан бастаан бардылар.

Тэҕо маннык буолла? Бу ыйатыыта хоруйдуур оройуон тустууга старшай тренера, хапсаҕайдьыттары күрэхтэһиигэ бэлэмнээбит Вячеслав Павлович Карпов:

—Бэлэмнэнии (сбор) үчүгэйдик барбыта. Онно сылдьыбыт 8 киһиттэн күрэхтэһиигэ 4-дүн сүүрдээн киллэрбиппит. 55 кг ыйаанынаа Василий Алексеевы абатар 70 кг ыйаанынаа Афанасий Борисовы ыытыллэрэрбиттэгэр ыарахаттаан көрүү буолбута. Борисов быйыл оройуонтта хапсаҕайга абсолютнай чемпионнаабыта эрээри, удьхан түһүгэҕэ туста илик буолан үөрүйэҕэ суох. Онон тренердэр тустуу федерациятын (председатель А. А. Захаров) кытта сүбэлэһэн баран Алексеевы туһунарбыппыт. Киин республикаҕа иккис буола сылдьыбыттаах. Эрчиллиитэ үчүгэй этэ. Аҥара дьарыктанан кэбистэ быыһыттаах. Быйаанынаан чемпионнаабыт Я. Филиппиҥка уонна үһүс буолбут П. Баишевка (Таатта) утуу-сүбү хоттороп иккэн эрэ эргийиэ туһунна. Онон Василий эрэлбитин кыайан толорбото. Киин үс ыччаттан кинрсябитэ буоллар, балаһаннаабыт ааппа түссуохтаах этэ.

60 кг. ыйаанынаа Егор Яковлев Виктор Спиридоновтын тэҥнэ бэлэмнэммиттэрэ. Спиридонов доруобуйатын туруҥуная перекидываластаҕа. Е. Яковлев—хапсаҕайга республика чемпиона. Киин бу сыҥыыта алта ыччаттан кинрсэригэр суоттаммыппыт эрээри, кинаабит үс эргийиэ эрэ туһунна. Дьиэннэн, туустуун үчүгэйдик саҕаламмыта; иккис буолбут П. Александровы сэрэтиннэн ыыйбыта.

Кирилл Захаровпыт (80 кг) үчүгэйдик тустан бастаата. Киин кэлин абсолютнай чемпион аатын ылбыт А. Киселевы (Олуохумэ) сэрэтиннэн кыайда. Саанырбыт тустууктар 75 кг ыйаанынаа диэри кинрсиилэриттэр Семен Макаровпыт Дмитрий Пахомов, Петр Макаров курдук кыахтаах тустуулэтары бэлэмнэрэ, иккис буолбутун хайҕыахха эрэ сөп. Киин бэйэтиттэн эдэрчи Анатолий Константиновка (Уус-Алдан) эрэ кыайтарда. Түмүкпэр ахсыс мэстэ эрэ буоллубут.

—Вячеслав Павлович, эн тустуу ыытыгын-чыыгын билэр-көрөр специалист быыһыттаан, итэ кыайтарыыны хайдах быһаараан этэй?

—Хапсаҕай, аата да этэрин курдук, хаалбаххай тустуу. Холобур, абсолютнай кинрсиэгэ А. Киселевка киэн да уксуо суох этэ. Дьиэннэн, Юрий Андреев, Максим Васильев, Григорий Попов курдук бөҕөстортон бирдэстэрэ бастыахтаах этэ. Онон хапсаҕайга маннык буолуо диэн этэр уустук. Ол эрээри, Чурапчы тустууктара хапсаҕайга кыайтаралларга закономернай. Хапсаҕайга болҕомто олох уурулуубат, көйгө оҕо оруолугар сылдьар. Хамаанданан күрэхтэһиигэ эрэ буоллаҕына, туруора сатыыбыт. Иннигэ турбуттарта тустууктарбытын ыытан кытыннарар эрэ буоллахпытына, хапсаҕайы көрүн быһыытыынан сайыннарар кыахтаныахпыт.

Маннык дьаҕатан этэххэ, билигин туста сылдьар дьоммут үгүстэрэ сааныран эрэллэр. Аныгыскы Бороҕонгко буолар оонньуулارга тустубаттар. Онон хаспыбитин көрүнэн эдэрдэри үүнэрэн таһаардахпытына эрэ сатанар. Хапсаҕайга 7 ыйаанынаа (ветераннарга 2) баарыттан 4-тэр эрэ туһунараллара кэрэгэй. Итэ спорка баар-суох киэн туттар национальнай көрүүмүтүн буомурдуу буолар. Бары ыйаанынаары хабан туһунардахпытына эрэ тустууктары сайыннаран, хапсаҕайы дьиҥ чахчы бүдүрүйбэт талааннаах буоллаҕа.

Ыыталаста
В. НИКИФОРОВ.

Редакторы солб. М. И. СИДОРОВА.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-332, отделы—21-265, общий—21.505.

Учредители (соучредители) газеты «Саҥа олох»— Министерство печати и массовой информации Республики Саха (Якутия), Редакция, Местная администрация района, Районный Совет народных депутатов.
Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам.
Индекс газеты 54987. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—3377.

ЗАКАЗ № 90. Чурапчинская районная типография Миниформпечати Республики Саха (Якутия), с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а».